

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 2.

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ÁRVAI TAMÁS KRISTÓF**
INFORMÁCIÓS HASZON VAGY VESZTESÉG?
- **FELFÖLDI SZABOLCS**
EGY ÁSATÁS A 15. SZÁZADI SELYEMÚTON?
- **SZÁSZ GÉZA**
UTAZÁSI LÁZ, INFORMÁCIÓÉHSÉG, ISMERETKÖZVETÍTÉS
- **KOVÁCS JANKA**
TECHNOLÓGIAI UTAZÁS ÉS ELMEÜGYI REFORM
- **MIHÁLYI DOROTTYA**
GYARMATI PROPAGANDA ÉS ELHALLGATOTT INFORMÁCIÓ
- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A VENDÉGBARÁTSÁG INTÉZMÉNYÉTŐL A SZELFITURISTÁKIG
- **SZEMLE**
SZABÓ-GAJMER BERNADETT, STRÓBL ERZSÉBET,
GORZÁS BENJÁMIN, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az utazások, az utazók és az utazási irodalom világa információtörténeti nagytéma alatt (Z. Karvalics László – Szabó-Gajmer Bernadett)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Árvai Tamás Kristóf: Információs haszon vagy veszteség? II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai	185
Felföldi Szabolcs: Egy ásatás a 15. századi Selyemúton?	
Giosafat Barbaro tanai kalandja és információtörténeti hozadéka	215
Sulyok Anita: Úton, útfélen. Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka	231
Szász Géza: Utazási láz, információéhség, ismeretközvetítés. Francia utazók a reformkori Magyarországon	241
Kovács Janka: Technológiai utazás és elmeügyi reform. A pszichiátriai intézményesülés lehetőségei és mintái a 19. századi Magyarországon	257
Mihályi Dorottya: Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban	283
Z. Karvalics László: A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig. Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában	299
<i>Szemle</i>	
A <i>Viatica</i> az utazástörténetre szakosodott folyóiratok között (Szabó-Gajmer Bernadett)	317
Moszkóvia rövid története (Stróbl Erzsébet)	320
Luther a protestáns emlékezetkultúrában. Luther-émlékművek 1817–1917 között (Gorzás Benjámin)	323
Regionális és nemzeti struktúrák Közép-Európában (Demeter Gábor)	326

Jelen számunkat Z. Karvalics László és Szabó-Gajmer Bernadett szerkesztette

A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig

Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában

Azon ma már nem lepődik meg a történész-társadalom, hogy az utazás (*travel*)¹ és az útleírások és útinaplók (*travel writing, travelogues*) története egyike azon felkapott tárgyköröknek, amelyek szakirodalma az elmúlt évtizedekben hatalmasra duzzadt,² s egyfajta divat is lett nyomába eredni e különös népszerűség okainak, a pszichologizálástól a mindenkori utazásesemények posztmodern áthallásainak azonosításáig. Az kétségtelen, hogy az izgalomkeltésnek „jót tett” a sok-sok friss szövegkiadás, (újra)felfedezett úti tudósítás, de talán mégis az a legnagyobb hajtóerő, hogy az irodalmi, nyelvi, geográfiai, antropológiai érdeklődés érvényes nézőpontként találja meg az utazást mint témát, és termékeny szempontok reményében fordul ebbe az irányba a környezettörténet, a tudománytörténet, a kultúrtörténet, a gazdaságtörténet, a diplomáciatörténet, de még a feminista és a posztkoloniális történetírás is.

Ebben a tanulmányban azt igyekszem bemutatni, hogy az információ-történeti megközelítés nem egyszerűen egyike azoknak a lehetséges vizsgálati szempontoknak, amelyek a „krónikás jellegű”, adatolós-mesélős utazástörténettől³ eltávolítanak, hanem messzemenően alkalmas arra is, hogy az utazástörténeti szcénából saját módszerével és fogalmaival kinyert tanulságokkal átfogóbb elemzési szempontokkal szolgáljon: esetünkben a társadalmi makroevolúció mozgástörvényeinek megértésében kiemelt szerepet játszó tudásfelhalmozás és -megosztás kérdéseivel, amelyek az összekapcsolt közösségek méretnövekedése miatti alkalmazkodási igényt szolgálják. A kifejtés – a pályatársak hasonló választásaitól nem füg-

* A szerző az MTA doktora, a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI/IASK) vezető kutatója (9730 Kőszeg, Chernel u. 14., laszlo.karvalics@iask.hu).

1 Az utazás, mint történeti tárgy, az emberi kapcsolattörténet főkategórián belül a mobilitástörténet egyik formája. Sok egyéb mellett nem sorolom ide az önkéntes vagy kényszeremigrációval, hadseregek vonulásával kapcsolatos tevékenységeket és mások térbeli mozgását hivatásszerűen segítők munkáját. Szintén nem érdemes a tárgyalásba beemelni azokat (katonai felderítők, diplomaták, kémek, ipari kémek, hírvivők, futárok), akik szintén nem „klasszikus” utazók: nem „mindenkinek”, hanem megrendelőknél szállítanak, a szerzett (jellemzően gyorsan elavuló, csak „frissen” jelentéstartó) információ sorsa az azonnali felhasználás, szűk és zárt körben. Közvetve azonban tárgyalhatóak, mert a személyes jelenlét által nyújtott lehetőség e szakosított információmunkások esetében is gyakorta kínál esélyt kitekintésre a *küldetésüket érintő dolgokon túli tartományokra*, így nem szándékolt, de számottevő extra információs hozadékok forrásai lehetnek. Terjedelmi okokból nem érintettük továbbá a lélekutazás, álomutazás, belső utazás stb. tárgykörét.

2 Anjum, 2014. 191.

3 Egy friss példa: Christou, 2022.

getlenül – az ókori Görögországból vett példákkal indul, hogy aztán az időben vissza és előre mozogva kirajzolódjanak a keresett világtörténeti mintázatok.

Az Oikumenétől a Föld-úrhajóig

A mítoszok szerint a kis Hermész elbűvölő lírajátékán meghatódó Apollón azonnal megbocsátotta a gyermeknek csordája ellopását, és azt tanácsolta neki, hogy keresse fel Phókiszban a Parnasszosz nimfáit, a Thriákat, és tanulja meg tőlük a jóstudományt – pontosabban annak általuk is űzött fajtáját, a kavicsjóslást –, ahogy ő maga is tette korábban.

Ha az utazás motívumára érzékenyen tennénk mérlegre a teljes ókori mítosz-kincset, de elsősorban a legnagyobb részletgazdagsággal megőrzött görögöt, azt látnánk, hogy a magaskultúrák hajnala óta⁴ a kulcsszereplőknek szinte kizárólag három létállapota van: vagy épp indulni készülnek, vagy épp visszatérnek, vagy épp úton vannak. Utazásuk ugyanúgy lehet célirányos-pontszerű, egyetlen helyszínre irányuló, ahogy hosszabb ideig tartó, programszerű, sok helyszínt érintő. Útra kelhetnek szárazföldön vagy tengeren, egyedül, kisebb kompániával vagy egész sereggel. Megtehetnek jelentéktelenebb távolságokat (több nevezetes helyszínnel rendelkező elsődleges közösségeiken belül), közepeseket (alacsonyabb identitásértékkel összekapcsolt másodlagos közösségeik között) vagy nagyokat (a közösségen túli, idegen világokba, a mindenkori Oikumenén túlra). Az utazás, mint dramaturgiai állandó, szinte észrevétlenül szövi át és teszi alapértelmezetté a mobilitást, ami mögött az elemzői szem és szándék nem tudja nem észrevenni és azonosítani azt a csoportformálódási nyomást, amely hűen tükrözi a Homérosz korabeli és azt követő történeti valóságot. Átmeneti és szakadatlanul újrapendeződő részintegrációkkal összekovácsolt egyre nagyobb méretű közösségek világát, amelyek a politikai megosztottság pillanataiban is folyamatosan képesek újratermelni a pánhellén közösségi tudatot (a rokon nyelv, a szokások, a mértékek, a részben átfedő istenvilág, a keresztházasodások, a szent – vagy más oknál fogva nevezetesnek elfogadott – helyek, vagy akár a közös sportversenyek révén).

Cseréljük ki a képletben a görögöket bármilyen népre vagy közösségre, és igazítsuk hozzájuk a rájuk jellemző integrációs attribútumokat, és a teljes világtörténelmi folyamatra érvényes sémát kapunk. Doris Gruber Európa utolsó félezer évében mindezt az „új kapcsolati zónákkal” való gyarapodás folyamataként láttatja. Az egymásra hatást gyakorló cselekvések ezen új terei minden egyes bővülés esetén átalakítják a tudás körforgását, lokálisan és globálisan is, a nagyobb, összekapcsolt rendszerben keringő eszmék és dolgok (tárgyak/artefaktumok, növények, állatok) révén.⁵ Innen nézve az utazási irodalom erős és alakító hatását már könnyűszerrel felismerjük abban, hogy anyagi-materiális áramlások nélkül, pusztán a szellemi tartalmak diffúziójával képesek ezt a transzformáló hatást fenntartani. Jól látja

4 Az utazás ókori kezdeteiről részletesen lásd: Casson, 1974.

5 Gruber, 2022. 1.

Gruber azt is, hogy ez mindig az identitásstruktúrák újjáépítésével jár: nemcsak az önkép, hanem a „másik, az idegen” képe is szakadatlanul átalakul. Ugyanezt a mozzanatot Maria Pretzler is azonosítja az utazásra teremt görögöknél: a távoli területek bejárása és megismerése „nagy hatást gyakorolt az önmeghatározásukra”, a görögség mibenlétére vonatkozó képzeteket alakítva. Például „a városok alapítástörténetei mindig direkt utalásokat tartalmaztak a kapcsolatokra az ősi anyafölddel, és az idegen tájak furcsa kultúráinak szövegszerű leírásaiba mindig beleköltöztek reflexiók és definíciók a görög értékek világára vonatkozóan”.⁶ Minderről Hagen Schulz-Forberg nemes egyszerűséggel csak annyit állít, hogy az „utazás mindig az identitás kohója volt”.⁷

Ám az identitás és az idegenség képzete nem egyszerűen csak „alakul”: változásának az időtengely mentén két határozott iránya is van: a használt kifejezések egyre pejoratívabbak, miközben az utazás akciórádiuszának bővülésével megismert egyre távolabbi és egyre jobban különböző „mások” automatikusan átrendezik a korábbi és közelebbi „másságok” helyi értékét. Az egyezőségek felértékelődnek, és a megőrzött eredeti identitásra újabb és újabb, származtatott, átfogóbb identitások képzete rakódik, mígnem eljutunk a fajszintű azonosság felismeréséig, az egységes emberiség képéhez. A mikroközösségek világától a makroközösségig.

Jól tükrözi ezt az az ősjelentés, amelyből az indoeurópai nyelvekben az „idegenre” használt szavak (legismertebb képviselőjükkel, a latin ‘alienus’-szal) kifejlődtek. Ez a gyök kezdetben pusztán annyit tett, hogy „túl” (minden bizonnyal: a saját élettér határain túl),⁸ erre rakódott később a kezdetben semlegesebb „más, különböző” (alius) értelem, aztán a jelentésfejlődés a 13. század végétől (ófrancia közvetítéssel) belefut a negatív konnotációt sugárzó „idegenbe”, ami mellé már a 16. században hozzátapad az ‘ellenség’ is. Nem véletlen tehát, hogy a 16–17. század utazói számára a mássághoz a ‘nem ember’ és a ‘nem kultúra’ képzetei társultak – hogy a kolonizációs szcénát részben ideológiailag megalapozzák, részben pedig saját erkölcsi vészcsengőiket elhallgattathassák.⁹

Tökéletes lezárása ennek az útnak az, ahogyan az ‘alien’ felveszi a ‘földönkívüli’ jelentést. A tudományos-fantasztikus irodalom történései 1953-tól datálják az új jelentés felbukását, de egyre több, az 1920-as évekhez kötődő korai előfordulást dokumentálnak. S feltűnő, hogy korábban is beszélnek más bolygók lakóiról (a jól ismert és emblematikus ‘marsiakon’ kívül merkúriakról 1755-ben, Vénuszlakókról 1866-ben, neptunusziakról 1870-ben), tipikusan humanoid morfológiát kapcsolva hozzájuk. Ez a „naiv” kép változik meg azzal, hogy hangsúlyozottan nem

6 Pretzler, 2007. 33.

7 Schulz-Forberg, 2005. 13.

8 Nagyon hasonló a minderre a *peregrináció* kifejezés szótörténete: a saját föld jelentésű ‘agro’ gyök felismerhető benne, a ‘per’ előtag pedig az azon túlíságra utal. Úgy tűnik, előbb született meg az a jelentés, hogy ‘valaki a közösségünkben idegen földre indul’, mint az, hogy ‘idegen földekről a mi közösségünkhez érkezik valaki’.

9 Minderre persze számtalan példát találunk az ókori Közel-Keleten is, hiszen az integrációs nyomás ott is elsősorban kegyetlen hódítások formájában valósult meg. Lásd: Kruger, 2007.

emberszerű lények kezdik benépesíti az 'alien-galaxist' a médiatartalmak és a fikciós regények világában. Hüllő-, gyík- vagy rovarszerű szörnylények – az eltávolítás tökéletesen működik, és ez szinte fordított lenyomata annak, ahogyan a közös fajtudat kikovácsolódik. (Mindezt ráadásul másodlagosan erősítik meg azok a toposzok, amelyek hangsúlyozottan nemzetközi legénységeket álmodnak a Földet elhagyó űrhajókba, lehetőleg minden náció és fajta képviselőivel. Eközben a Föld-űrhajó a legerősebb metaforája lett az egységes emberiség gondolatának.)

Utazás és információközösség

Azonban nem a fogalmak és a képzetek változása, hanem a milliárdnyi egyedi utazás-esemény együttes tudástöbblete, a jelentéstelnek és átadásra érdemesnek minősített személyes tapasztalatok tolják a közösségeket az egyre gyarapodó mennyiségű közös ismeret birtokában a fokozatos integráció felé. Ez a folyamat nem irányított és nem tervezett. Spontán és emergens. Maguk az utazások jól meghatározott céllal hozott, a pillanatnyi élethelyzet igényeiből kiinduló egyedi döntések eredményei. Mögöttük különböző okok és funkciók állnak, és ezek sora – hogy visszanyarodjunk induló példánkhoz – már a görög mitológiában is végtelen. A kutatók a legjellemzőbbnek az úgynevezett „feladatközpontú utazásokat” tartják, amelyekhez egész mítoszcsokrok tartoznak (mint Héraklész vagy Thészeusz küldetése, az argonauták vagy Odüsszeusz „expedíciói”). De útra kelnek a szereplők valami különleges dolog megtekintésére, megszerzésére, rendkívüli képességek megtapasztalására, rokonlátogatásra, háztűznézőbe, ellenséges helyek kifürkészésére is. Neoptolemosz Akhilleusz temetésére utazik Kis-Ázsiába, Thészeusz győzelmi hír személyes átadása céljából rohan egykori vendéglátójához, Hekaléhoz. Nemcsak a mitikus, hanem a filozófiai hagyomány „tantörténeteiben” is hemzsegnek a különböző szereplők explicit utazás-eseményei (elég, ha csak Platón Phaedrusára pillantunk rá ilyen szemmel).¹⁰

Az irodalmi szövegek számos utazástípust alulreprezentálnak, amelyek a valóságban nagyon is tipikusak voltak, például a szent helyek vagy a nevezetes gyógyító helyek meglátogatását. Az „orvosi turizmus” is jellegzetesen jól azonosítható, pontszerű cél, de mint minden egyes más utazás-esemény, ez is hozzájárul ahhoz, hogy az érintkezés és a jelentéscsere hajszálerrendszerén keresztül élénküljenek az információs áramlások a közösségeken belül és között (a gyógyító eljárások, a használt növények „jó gyakorlatként” terjednek mindenütt, ahová az egészségi állapot javulása által hitelesített új ismeretek eljutnak). Ezek a helyek azonban ott, ahol könyvtárral rendelkező képzőintézményként is szolgáltak (az Aszklepeionok Rodoszból indulva Knidoszon és Koszon át Ázsiáig jutottak), az orvosi tudás szisztematikus terjesztésének fellegvárai is voltak, és orvosok sorát bocsátották ki

¹⁰ Baltzly, 2019.

közeli és távoli vidékek közösségei számára. Őket utazó orvosoknak (*periodontész*) hívták, és egyetlen nagyobb városállam sem nélkülözhetette a szolgálataikat.¹¹

Az orvosi tudás irányított terjesztésének vagy a direkt tudásszerzés érdekében indított utazások ágensei egy remélt, konkrét információs többlet érdekében vállalkoztak a kalandra, mintát követve vagy adott élethelyzetükkel kapcsolatos problémák megoldását szolgálva. Ettől azonban a tudásfolyamatok még emergensek maradtak: ha egy információ átkerül egy új információközösségbe, ellenőrizhetetlenül terjedni fog, miközben különböző ismeretek találkozása az innováció, az új tudás létrejöttének melegágya is lesz. Nem véletlen, hogy Hermész maga nemcsak az utazók és a kereskedők (az „úton lévők”) istene, hanem az ábécé, a számok, a számolás, a méretarány, a súly- és hossz mértékek, a tájékozódást segítő csillagászat és az érintkezést megkönnyítő ékesszólásé is. Mit látunk? A tudás megszerzésének, használatának, standardizációjának, megosztásának és gyarapításának mozzanatai az utazással mint alapcselekvéssel összefonódva jelentkeznek. És mi a következmény? Az utazásokkal összekapcsolt hatástérben egyre növekszik a közös ismeretek és a közös jelentések száma. A meglévők szétterülnek, az egymás mellé sodródó ismeretelemek pedig új felismerések és tudások forrásává válnak. Az utazás révén megszerzett individuális ismerettöbblet makroközösségi szinten az információ akkumulációját táplálja. S amikor a személyes tapasztalat a nyomtatás és a sokszorosítás révén kiszabadul az átadás mennyiségi korlátjai alól, a felhalmozás további lendületet kap.

Eközben nem csak felhalmozás történik. Akár egy nagy, kollektív kaland, az ismeretek szakadatlan ellenőrzése, kontrollja megy végbe, adattisztítás zajlik, frissítésekkel, aktualizálásokkal, pontosításokkal, javításokkal. Minél több az utazó, minél több a személyes tapasztalat, annál inkább kigyomláhatóak a tévedések, hibák, túlzások. Sok utazónál ez egyenesen kiemelt motiváció: Catherine Horelnek a Magyarországra látogató 19. századi francia utazók tudósításaiban tünt fel,¹² hogy „állandó elemként említhető azon célzatosság, amellyel az utazók próbálják értesüléseik, személyes tapasztalataik alapján megvilágítani a kliséket és a szóbeszédet”.¹³

A görög, a római és a hellenisztikus világ ezen a különleges tudás-ökoszisztémán belül még egy speciális „elitkör” is létrehozott. A retorikailag felkészült, művelt és tehetős helyi értelmiség (még annak a lokális hierarchiában marginálisabban elhelyezkedő képviselői és családjai is), amelyet a *pepaideumenoí* kategóriája ír körül,¹⁴ a hasonlóak társaságát keresi. Az utazók is javarészt innen kerülnek ki, sőt az utazás egyenesen zarándoklatszerűen, a Grand Tour egyfajta előképeként szinte „kötelező” volt számukra.¹⁵ Sokkal szívesebben szállnak meg egymásnál, végtelen hosszúságú tapasztalatszerések és filozófiai viták reményében, mint egy fogadóban. Az ajánlólevelek rendszerével a bizalmi korlát könnyen leküzdhető, és a művelt ér-

11 Tsoucalas–Choremi, 2018. 108–110.

12 Horel, 2021.

13 Az idézet forrása: Vér, 2021.

14 Borg, 2004.

15 Galli, 2007.

telmiségnek így egyre kiterjedtebb kapcsolati hálózatai épülnek fel,¹⁶ amit Mediterra-neum-szerte megkönnyít a 'lingua francává' lett görög nyelv. (Emiatt nem hiányozhatnak az útnak induló előkelő gazdagok kíséretéből a tolmácsok a reneszánsz Európában, akik a soknyelvűség miatti tájékozódási és érintkezési nehézségeket segítenek leküzdeni.)¹⁷ S nem csak egymás társaságát keresik: az utazás korabeli lassúsága – ahogy Pretzler is felfigyelt rá – hosszabb tartózkodást hozott magával, és elmélyültebb ismerkedést és érintkezést a helyiekkel. A *Periegesis* szerzője, Pauszaniasz például gyakran keresett alternatív információforrást, főleg idős helyieket, hogy valamilyen nevezetességgel kapcsolatban a máskülönben feledésbe merülő részletekről is kikérdezze őket.¹⁸

Az utazás „kettős küldetés”. Egyszerre eredményez előrelépést a világ és a civilizáció megismerésében, megértésében, „megfejtésében”, miközben az utazó maga az önismeret, az önmegértés és az önértékelés stációin is átmegy. Karsai György az antik szöveganyag áttekintése után egyenesen úgy látja, hogy akármenynyire veszélyes, fáradságos, munkajellegű a legtöbb utazás, van egyfajta beavatásiszertartás-jellege. Minden utazás megváltoztatja az embert, „a messi idegenbe távozó meghal egy kicsit (vagyis megszűnik jelen lenni addig megszokott világa, környezete számára), de csak azért, hogy újjászületve, a világot immár az utazás során szerzett tapasztalatok fényében másként látva térjen vissza”.¹⁹

Hiába különítik el a korabeli reflexiók az utazást, ami „valaminek a megtekintése érdekében” történik (*teoria*), a szándékos tudás- és bölcsességszerzéstől (*sophia*),²⁰ ezek információs mérlege nem különbözik annyira egymástól, mint amennyire elsőre tűnik. Kétségtől van szórakoztató eleme is a látványosságok, kuriozitások, nevezetes épületek és természeti csodák meglátogatásának, a szokatlan gyakorlatok, különös gasztrokultúrák, nyelvek, zenei formák, eszközök és szokások megismerésének, de ezek élménytömege többszörösen rétegzett információs hozadékot termel. Az utazók rákényszerülnek arra, hogy ne egyszerűen csak teljesítsék lexikális ismereteik bővítésének misszióját, hanem szükségszerűen újra is rendezzék teljes fogalmi arzenáljukat, amire a frissen megismert dolgok új osztályainak beemelése jelenti a kényszert. Másképp: a fejükben rétegzettebb és összetettebb ontológiahálózatok alakulnak ki, amelyek a későbbi benyomásszerzések világát is előformálják. Megint másképp: önkényes és kiszámíthatatlan, hogy mindebből mi-
kor, milyen élethelyzetben, milyen előny származik majd, de a kapacitás megnő arra, hogy egy kifinomultabb feldolgozási bázis segítse jobb döntések születését.

Ehhez képest a direkt tudás- és bölcsességszerzési utazások pontszerű hozadékot termelnek. A figyelem a célra irányul, a már korábban is ismert hiányt meg-

16 A *pepaideumanoi* mobilitásvizsgálatára önálló monográfia is született, lásd: Fron, 2021. Asszíria tudóshálózataiban különböztek a görögötől, hogy a városok templomai szolgálták az utazó tudósok efféle tudás-cserehelyeként, a városi elitcsaládok szerepe a minőségi oktatás biztosítása volt a fiúgyermek számára, megalapozva számos sikeres tudósdinasztiát. Robson, 2019.

17 Hale, 1979. 31.

18 Pretzler, 2007. 35., 40.

19 Karsai, 1997. 133.

20 Pretzler, 2007. 37.

szüntetni hivatott ismeretelemek keresése folyik, meglévő fogalmi keretrendszerekbe töltenek hiányzó tartalmak. Siker esetén azonnali és a felhasználási területek szempontjából zárt a hasznosulás, jellemzően csak valamilyen részrendszert érint.

Teoria és *sophia* ráadásul szakadatlanul átjárnak egymásba. A tudásszerzés hatékonyabb, ha emlékezetes helyzetben, élményszerűen történik, a szórakozás nemesebb és motiválóbb, ha művelődési tartalmak kapcsolódnak hozzá. Nem véletlenül emeli be a szótárába a reneszánsz Itália is az utazásnak ugyanezt a két minőségét (*utile* és *dulce*, hasznos és szórakoztató), és fedezi újra fel a 19. század, amikor a hasznosság keresése nem mond ellent annak, hogy közben jól is érezzék magukat az utazók.

Tökéletes illusztrációja ennek a sok száz lehetséges példa közül a *Hídjelen*tésként ismert beszámoló²¹ születése és annak sorsa. Két magyar gróf negyed éven át járja Angliát és további néhány országot, hogy hidakat tanulmányozzon, mérnökökkel konzultáljon, építési praktikákat lessen el, pénzügyi-fenntarthatósági vizsgálatokat végezzen. Amikor hazaérnek, 1833. március 29-én száz magyar és száz német nyelvű példányban jelentetik meg a tapasztalataikat – bizonyítva, hogy a Pest és Buda közti Duna-híd nemcsak megvalósítható technológiailag és pénzügyileg, de számtalan formában teremt hasznot az országnak. Hat év múlva elindultak az építési munkálatok, és 16 év múlva már állt is a híd.²²

A haszon Itáliában még elsősorban kereskedelmi hasznot jelentett, mivel ez adta a vezető városállamok létalapját, a szórakoztatás alatt pedig a hirtelen jött gazdagság hivalkodó és fényűző fogyasztását kellett érteni. Nem véletlenül ostorozza ezt szélsőséggként a skolasztikus morálfilozófia. Amikor a korabeli gondolkodók a cselekvés és a szándék útvesztőibe vezetnek túlélőtúrát – leginkább kidolgozott formájában Aquinói Szent Tamásnál –, a 'jó' keresésekor ugyanígy találják meg maguknak a *bonum utile* és a *bonum delectabile* kategóriáit.

Csakhogy van egy rejtélyesebb, kevésbé megfogható harmadik tagja is ennek a fogalmi építménynek. A *bonum honestum*²³ az önmagában vett 'jó' olyan világába vezet, ahol nem valamilyen cél teljesülése a mérce. A cselekvés nem valaminek az elérésére irányul, hanem – mivel erény és körütekintés vezérli – a kimenete csakis autentikus és gazdagító természetű lehet az érintett egyének és közösségeik világában.

A jó e harmadik, a haszon és a tudásszerzés dimenzióin túli formáját szintén azonosítani tudjuk az utazások világában. Azáltal, hogy különböző helyekről különböző megfontolások alapján sokan ugyanoda utaznak, és tapasztalataikat értelmesebbé, feldolgozzák és elraktározzák, az így megszerzett információs többletnek mindig lesznek olyan elemei, amelyek nagyjából azonosnak tekinthetők valamenynyüknél. Ahogy Itália rajongója, Berczeli A. Károly 1943-ban poétikusan megfogalmazta: „Valamennyien, akik megjártuk Rómát, belső, titkos szövetségben élünk.

21 Andrásy-Széchenyi, 1833.

22 Részletesebben lásd: Domonkos, 2023.

23 A tomista kategóriák leírását részletesebben lásd: Ajanwachukwu, 2015. 62.

Sohasem hallottunk egymásról, s mégis, mint valami különös szekta tagjai, akikben a dolgok új jelentése világosodott meg, eltéphetlenül összetartozunk.”²⁴

Az utazók efféle spontán *információközösségek* tagjaivá válnak.²⁵ Nem önmagában a közösen birtokolt információk (látványok, benyomások, érzések, vélekedések, normák, értékek, értelmezések) megléte a fontos, hanem az, hogy a „dolgokról” való közös tudás változatos formában *információs közjó* forrásává, hatás-képző, cselekvésbefolyásoló erővé válhat. Információközösségek tagjaként nagyobb az esély magasabb bizalomszint elérésére is, ami az érintkezési szándékot is fűti. A másiról való közvetlen tudásszerzés megemeli az empátia és az együttérzés szintjét, és a mindkét fél számára fontos koordinációs műveletek nagyobb határfokát eredményezi. Tökéletesen egyet lehet érteni Gángó Gábor találó megállapításával, aki egyenesen az információközösség hiányára vezeti vissza – igaz, egy másfajta problématerben – például a szolidaritási deficitet.²⁶

Minden egyes utazási tett többféle információközösségi változást indukál. A felfedezészerű első utazások új információközösségeket szülnék. A folytatással (újabb odairányuló és/vagy kölcsönössé tett viszontlátogatásokkal) nő az információközösségek mérete (egyre többen birtokolnak hasonló információkat), és szakadatlanul gyarapszik az információközösségek által közösen birtokolt információk mennyisége is (vagyis a létszámában bővülő információközösségeknek egyre nagyobb a közös információvagyon). Eközben megállíthatatlanul nő az utazáseseményekre (később levelezéses kapcsolattartásra) épülő *specializált információközösségek* száma és mérete is. Az utazástörténeti irodalom ezt „az információs célú utazásfajták bővülése” tárgykörbe sorolja, és önálló vizsgálatokat szentel annak, ahogyan a korai természettudósok, filozófusok, tanítók, orvosok, mérnökök, építészek, zenészek, hadművészek és mások tanulmányútjai mellé csatlakoznak a kézműves és céhes vándorvilág, a ritka és felkapott mesterségek képviselőinek tapasztalat- és tudásszerző kalandozásai (hogy ez majd belefusson a mesterségbeli fortélyokat csalárd módon elleső ipari kémkedésbe).

A diszciplínakra tagoló tudás megszerzését szolgáló peregrinációtól a modernizációs legjobb gyakorlatok helyszíni szemügyre vételén át az úgynevezett *hivatásturizmus*²⁷ megjelenéséig és általánossá válásáig vezet a történeti út. A specializált információk köré épülő csoportokat *episztemikus közösségnek* nevezi

24 Idézi: P. Szűcs, 1987.

25 Z. Karvalics, 2002.

26 Gángó, 2005.14.

27 Megjegyzésre érdemes, hogy a nemzetközi szakirodalom a világ első tudományos társaságának, szak egyesületének (Societät der Bergbau-Kunde) megteremtéséhez vezető 1786. évi selmechányai műszaki tudományos (bányászati-kohászati) konferenciát tartja a hivatásturizmus zászlóbontó eseményének. Nyolc ország 27 tudósa vett részt a tanácskozáson, és beszédes, hogy a társaság így definiálta saját célkitűzését, egy „ideáltipikus” episztemikus közösség manifesztumaként: „Mindent összegyűjteni, ami a legtágabb értelemben hasznos a bányászat számára, és az ismereteket közölni a tagokkal, hogy azokat saját országukban és az emberiség javára mindenütt hasznosíthassák.” Nem véletlen, hogy a 19. század legtöbbet utazó „interkontinentális” szakemberei a bányamérnökök lettek, akik Ausztráliától Latin-Amerikáig bejárták a Földet, hogy az ipari forradalom feneketlen nyersanyagigényét kielégítsék.

a társadalomelmélet,²⁸ és bátran használhatónak tűnik minden felsorolt egyedi csoportra (a részletesebben tárgyalt orvosok mintájára). S belátható az is, hogy az iparszerű levelezés és könyvforgalom, majd a tömegkommunikáció forradalma előtti időben egyedül az utazás kínálkozott lehetőségként az episztemikus közösségek megteremtésére, illetve a közös tudások fenntartására és gyarapítására. Ekképpen *kezdetről fogva globálisnak* kell látnunk azt, ahogyan a személyközi érintkezések – valójában (tudás)közösségek közti hídépítéssel – az emberiség közös ismeretkincsét formálták és felhalmozták. Ez a dinamika a neolitikum első közösségközi vándoraitól indul és a mai napig íródik, egészen a kalandjaikat szelfikészítéssel dokumentáló százmilliókig (hogy az első úrturistákról már ne is beszéljünk).

Visszapillantás: információs értékformák az előtörténet felől

Ha időben visszafelé tekintünk, az ismeretcsere, a technológiatranszfer és a kölcsönös tudásfelhalmozás már a homo sapiens korai időszakait is jellemezte, de utazásról csak az állandó szálláshellyel rendelkező, tartósan letelepedett közösségek közti szórványos és esetleges érintkezések kapcsán beszélhetünk. A kezdeteket feltehetően a közelgő természeti kataklizmára figyelmeztető, nagyon eltérő morfológiájú kultúrhéroszokról a mitikus anyag által megőrzött történetek környékén kell keresnünk. Legmaradandóbb „intézményi örökségének” talán a *ritualizált vendégbarátsgai elv* tekinthető, amely nem véletlenül maradt fenn a görög világban, az araboknál, Mózes törvényeiben vagy később a bencés szerzetesek előírásai (regulái) között is. Automatizmussá és kötelezővé az általuk hordozott *potenciális információs érték* tette a vándorok befogadását és ellátását az általuk jelentett fizikai veszélyek (baktériumok, vírusok) ellenére is. Hiszen minden egyes látogatás vagy egy új információközösség megteremtésének, vagy egy meglévő bővítésének és frissítésének esélyét hordozta.²⁹ *A ritkaság és a váratlanság fordítottan arányos az információértékkel.*

Semmi nem vetekedhetett a javak cseréje érdekében állandósuló kapcsolathálózatokkal. A kereskedők nemcsak áruikkal (és az azokba fagyott ismeretekkel), hanem nyelvükkel, megjelenésükkel, történeteikkel is hozzájárultak a más térségekről és a világról való ismeretek felhalmoz(ód)ásához, miközben maguk is rendületlenül szállították haza az új tudás darabkáit. A legújabb kutatások rengeteg ponton egészítették ki a kereskedelemről korábban felhalmozott történeti tudást. Bebizonyosodott, hogy szinte minden vizsgált időszakban átfogóbb és kiterjedtebb kereskedőhálózati kapcsolatrendszerekről beszélhetünk, amelyek a vélnél több sze-

28 A fogalom súlypontja megjelenésétől, az 1960-as évektől kezdve fokozatosan tolódik a tudomány képviseleitől a nemzetközi kapcsolatokat alakító politikai szakértők felé. (Az értelmezésváltozásokra lásd: Meyer–Molyneux–Hodgson, 2010; Cross, 2013.)

29 Ilyen értelemben dolgozta fel a szomszédság kapcsolattörténetét már 1904-ben a sokoldalú történész, Nathaniel Shaler. A „szomszédság” terminust aztán gyorsan elhódította az urbanizáció, eredeti, univerzális etnikumközi jelentésében egyre kevésbé használták. Talán nem véletlen, hogy az úttörő munkát 2020-ban újra kiadták: Shaler, 1904 (2020).

replőt és térséget kötöttek össze,³⁰ és a korábban ismertnél több útvonalon (főleg a Selyemút és néhány transzkontinentális vízi út esetében).³¹ Másrészt kontinensről kontinensre és korról korra derül ki, hogy sokkal régebbi időre vezethető vissza ez az elkülönült közösségeket szakadatlanul összeabroncsoló tevékenység, mint azt korábban gondoltuk (beleértve a homo sapiensnek a civilizációs kezdeteket megelőző „mély történetét” is, elsősorban az obszidián és a kovakő távolsági kereskedelmével). Ezekben a rekonstrukciókban sűrűn elő is kerül a ‘világrendszer’ kifejezés, hogy jelezze: a csoport-/populációsintű történeti keretképzéshez képest felértékelődik az óriásközösség-/fajsintű mintázatok keresése.³² *Hic erat demonstrandum.*

S noha a domináns *összekapcsoltság = kereskedelem* képlet³³ egyáltalán nem arany szabály (az ókor és középkor határán élő Cassiodorus levelének egy híres részlete alapján például a tengerészeknek jobban megérte utast, mint gabonát szállítani a Földközi-tengeren),³⁴ az utazás során előálló *információs érték* szempontjából kétségkívül a kereskedők a meghatározóak az újkor hajnaláig. Kereskedők információszerző és/vagy információterjesztő ügynökként való használata kényszerítő és elterjedt vallási, katonai vagy politikai célra.

Végtelen számban gyűjthetnénk össze hasonló, illusztrációs célú epizódokat a világtörténelemből, ahogyan a Srí Lanka-i elit az iszlám terjedéséről értesülve egy kereskedőt bízott meg, hogy hozzon hírt a muszlim tanításokról, és ha teheti, magával a Prófétával is kerüljön kapcsolatba. A megbízott azonban Mohamed halála miatt már csak Omar kalifával (*Umar ibn al-Hattáb*) találkozott valamikor 633 és 644 között. Hazafelé tartó útján viszont ő is elhunyt, így a végig vele tartó szolgálja közvetítette elsőként a szigetországba a muszlim tanokat.³⁵ S ha az arab, kínai és indiai utazási irodalom kezdeteire pillantunk, ott is túlnyomórészt kereskedőket látunk, akik sokszor nem is megbízásból, hanem saját kíváncsiságuk miatt gyűjtöttek és írtak le tapasztalatokat, annak tudatában, hogy értesüléseik mások figyelmére is számot tarthatnak.

30 A korábban elkülönülten (autochton módon) fejlődő civilizációs kultúrcentrumok közötti áramlások egyre több példáját találják meg a régészek, s mivel az áramlások testi, tárgyi vagy szellemi tartalmi kölcsönösen hatást gyakorolnak az eseményvalószínűségekre, és koordinációs mozzanatok építenek az érintkezésbe, rendszerelméleti szempontból már egységes óriásrendszerrel (is) beszélhetünk.

31 Érdemes felidézni, hogy a mai angol ‘trade’ (kereskedelem) szó etimológiáját az ösvény, út jelentésű protogermán **tradō* kifejezésre vezetik vissza. Az ősi utak geográfiai és topológiai szempontjainak az információs vonatkozásokkal való találkozására lásd: Z. Karvalics, 2007.

32 A kérdés csak az, hogy meddig kell visszalépni az időben a kezdetek keresésekor. Ötezer évre (Gills-Gunder-Frank, 1990, 1991) vagy akár még tovább?

33 Handley, 2011. 113.

34 Az epizód minden bizonnyal kivételes együttállás eredménye. A vasúti, szárazföldi, légi és tengeri teherszállítás volumene és profitabilitása meghaladja a személyszállítást.

35 Dewaraja, 2003; Simon, 2006. Külön érdekesség, hogy a történetet egy majdnem háromszáz évvel későbbi összeállításból ismerjük: akár valóságos, akár fiktív személy volt a Perzsiában született utazó, tengerész, térképész és geográfus Buzurg ibn Shahrijár (Al-Ramhormuzi), az ő neve alatt jelentek meg 953-ban a Kelet-Afrikától Indián át Délkelet-Ázsiáig és a Tang-kori Kínáig kalandozó muszlim tengerészekről gyűjtött történetek.

Ebből nő ki az utazási információk iparszerű termelése is. Beszédés és bízást professzionális gyakorlat például a 19–20. századi vállalati információmenedzsment-rendszereket megelőlegező Kelet-indiai Társaságé, amely felismerte, hogy az útinaplók elsőrendű forrást jelentenek. Többször is kikérték annak a (szobatudós) Richard Hakluytnak a tanácsait, aki maga soha nem vállalkozott utazásra, viszont szorgalmasan gyűjtögette, gondosan szerkesztette és eltökélten juttatta kiadásig mások – javarészt kéziratos – feljegyzéseit. A társaság vezetői a kezdeti időkben a hajóskapitányaikat a holland Jan Huygen van Linschoten útleírásával látták el. A kereslet pedig élénkítette a kínálatot is: a 16. század második felére – Donald Lach szavaival – Európát elárasztották a tengeren túli világról tudósító anyagok.³⁶

Az elsődleges információs érték (*utile*) ahhoz kapcsolódik, ami a tudatosan és szándékosan megszerzett (majd később sokszorosítva megosztott) ismeretek azonnali felhasználásakor aktualizálódik. A másodlagos információs értéket a járulékos, kiegészítő, marginális, szinte észrevétlenül beépülő, de később mégis valamihhez kapcsolódni képes ismeretelemek hordozzák. S végül a harmadlagos, még inkább véletlenszerű és esetleges információs tartomány az utazással kapcsolatos megőrzött iratanyag utólagos, kutatási célú felhasználása. Ki gondolta volna, hogy elképesztő mennyiségű gazdaság- és társadalomtörténeti adalék forrásai az agyagtáblákon megmaradó kereskedőlevelek az ókori Mezopotámiában vagy a kora középkori olasz kereskedővárosok családi archívumai? Az úton lévő uralkodók, előkelők és kereskedők „listamániája”,³⁷ a távolságok, költségek, megállások, étkezések, lóváltások, révdíjak, vámok könyvelői aprólékossággal való rögzítése ma történeti statisztikai kincseshánya.

Frissen felfedezett forráscsoportnak számítanak a hajónaplók, amelybe jellemzően a kapitányok körmölték az időjárással, a szélerősséggel és -iránnyal, a navigációval, a fedélzeten történt nevezetes eseményekkel kapcsolatos napi adatokat. A klímaváltozás iránti érdeklődés fokozódásával például kiderült, hogy az utóbbi 300 év klímátörténetének rekonstrukciójához felbecsülhetetlen értékű adatsorokat nyerhetünk ki a tengereket átszelő hajók naplóiból.³⁸ Más kutatók pedig épp arra hívják fel a figyelmet, hogy ezek rendkívül sok, nem klimatikus tárgykörhöz is hozzászólnak: orvostörténeti, tudománytörténeti, gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti adalék nyerhető ki belőlük, különösen akkor, ha multinacionális és multidiszciplináris kontextusban vizsgáljuk őket.³⁹

36 Brock–Meersbergen–Smits, 2021; Szommer, 2004.

37 Hale, 1979. 39.

38 García-Herrera, 2018.

39 Wilkinson, 2005.

A mindent átalakító modernitás

Induljunk el végül időben előre, s borzadjunk el az utazás újkori tömegesedésével elképesztően bonyolulttá, összetetté és szinte végtelenné lett információközösségi tér „összegabalyodottságán”. S noha mikroszinten továbbra is érvényes mindaz, ami a korábbi korszakok szereplőire az volt, a 19. század végére felfutó urbanizációs nyomás miatt maguk az utazásemények is mélységben tagolttá váltak az elitkultúrából a tömegkultúrába átlépve. Továbbra is élők az interkontinentális és a távolsági utazások jellegzetes információs cseremintázatai, csak az eseménygyakoriság szempontjából belépnek melléjük a városi tömegközlekedés és a város-hálózatok tagjai közti közlekedés irtózatoss léptékei. Ezeknek az utazásoknak túlnyomórészt már nem az információs értékképzés a célja, hanem a tevékenység terének fizikai kiterjesztése. Emiatt az „úton lét” információs potenciálja is radikálisan lecsökken: amit a vonatablakból, az autózásból vagy a repülő kis rostélyain keresztül látunk, az teljesen „eltávolított” és sporadikus tapasztalat. (A személyesség és az áthaladás közbeni érintkezés meghitt világát azonban visszahódítják a gyalogos zarándoklatok, túrák és a kerékpáros expedíciók.) Az információs veszteséget részben ellensúlyozza, hogy másféle ismeretszerzésre szabadul fel idő – ahogy arra Wolfgang Schivelbusch felfigyelt, a vasúti közlekedésnek köszönhetjük például az úti olvasás divatját, könyvek és – elsősorban bulvár – sajtótermékek formájában.⁴⁰

Izgalmas információs többlet forrása ugyanakkor az alkalmi utazásközösség is. Már a postakocsin, karaván részeként vagy hajón való utazás során létrejövő spontán találkozások és ismerkedések is sokakat készítettek ámuló reflexióra, de a polgári légi forgalom tömegesedése után, a 20. század ötvenes-hatvanas éveiben repülésre vállalkozó amerikaiak sorozatosan számolnak be arról, hogy a várakozás közben megismert vagy a fedélzeten véletlenszerűen melléjük kerülő utastárral folytatott beszélgetésből milyen inspirációjuk, ötletük, vállalkozási tervük, döntésbefolyásoló szándékuk fakadt. Ha szigorúan akarunk fogalmazni, akkor az utazók számának és az egy utazóra eső utazásmennyiségnek a szédítő növekedése megemelte a transzformációképes érintkezések esélyét. Ezek az esélyek aztán a nagy számok törvénye alapján egyre gyakrabban aktualizálódtak is, váratlan módon gyarapítva az érintettek kapcsolati és tudástőkéjét. Nem túlzás azt állítani, hogy az információs társadalom kialakulásának jellegadó két évtizedében a sok-sok, multiplikációhoz vezető mikrohatás egyikeként tekinthetünk az így elért és ismétlődően megtermelt információs többletre.

Mindenképp érdemes ezt a szempontot (egyúttal termékenynek ígérkező kutatási témát) visszakövetni a 19. század utolsó harmadának kezdetéig, amikor az utazás igazából tömegesedett a vasúti közlekedés és a tengerhajózás forradalmával. Valószínűleg messze tudnánk időben visszakúszni például a festőként boldogulni próbáló Samuel Morse esetétől. Ő egy párizsi tanulmányútról New Yorkba

40 Schivelbusch, 2008. A szerző azt már nem teszi hozzá, hogy az utazás közbeni olvasás szokása milyen mértékben járult például hozzá a könyvkultúra robbanásához azzal, hogy a kiadók már a 19. század végén a pályaudvarra telepítik a könyvesboltjaikat, és kialakítják a puha kötésű zsebkönyv formátumot.

hazatérőben a hajófedélzeten „kapott el” egy beszélgetést a frissen felfedezett elektromágnesről, és azonnal meglódította a fantáziáját az elektromágneses táviró létrehozhatóságát illetően. Az első, még kezdetleges terve 1832-ben készült el.

A fordulat jól érzékelhető: az információközösség képzésétől a hangsúly átkerül az *információs tőkeképzésre* (kapcsolatok, ismeretségek, hasznos részinformációk terjedésével, vagy épp az új jelentéskapcsolatok teremtésének kreatív mozzanatával). Bármilyen furcsán hangzik is, mindez kettős emancipatorikus fordulatnak is tekinthető. A közös utazás demokratizáló erő, különböző társadalmi csoportokat az alkalmi utazásélményen keresztül összekapcsolva és egy fizikai térbe terelve, már a „láthatással” is hajszálnyi információ többletet kínálva a szociális helyzetük és nem idegenségük miatt „másokról”. Nem véletlen, hogy azonnal megindult az izolációs ellenhatás is: ami a városi villamosokon nem sikerült, azt a vonatokon és a légi közlekedésben meg tudták teremteni az utasok vásárlóerő szerinti elkülönítésével (az első osztályok luxusvilágával, majd a csillagászati értékű magánjárművek flottáival). Ám maradandó emancipatorikus hatása van annak, hogy a digitális kultúra radikálisan lecsökkentette az utazás kényszertevékenységet természetét. Hogy azért kell utazásra időt és erőforrást allokálni, hogy valamilyen tranzakciót végre lehessen hajtani. Amikor valaki a személyi számítógépén vagy mobilkészletén fizet valamiért, jegyet vesz, e-könyvet vásárol, hírt olvas, akkor nem indul bankba, jegypénztárba, könyvesboltba, könyvtárba, levéltárba, újságosstandra.⁴¹ Csökkennek a mai napság oly fontos környezetterhelési mutatók. Az utazás elsődleges információs szerepét nagyrészt átveszi az online globális tudástér, amire ugyancsak igaz a kiinduló tézisállítás: kezdettől fogva a teljes és egyetemes emberi tudás felhalmozására törekedtek azok, akik a világgönyvtár, világnyelv és világrírás ideáját megteremtették és bábáskodtak a remélt megvalósítás körül.⁴²

Ha pedig azt gondolnánk, hogy ezek után csak a látszatra értéket nem hordozó, öncélú, *dulce*⁴³ marad, emblematikus alakjával, a szelfikészítő turistával, nem is tévedhetnénk nagyobbat. Még a kultúrának ebben a furcsa szegletében is folyamatosan izzik az identitás- és világkép kohója. A szelfihelyszínek jellemzően kiválasztottak, egy előzetes ismeret élményszerű megerősítéséhez és dokumentálásához kapcsolódnak, születésük körülményei másodlagos információs hozadékok sorát termelik. A médiának remek nyersanyagot jelentenek a megosztásra a blogokon megjelenő képek (sok milliárd halmazódik különböző képmegosztó és privát helyeken), amelyeket máris remekül lehet nagy adattechnikákkal használni épületek, nevezetes természeti környezeti helyszínek aktuális állapotának és idősoros változásának dokumentálására. Még a szelfiképek is egyfajta kollektív megismerési funkciót demonstrálnak tehát, jelezve, hogy korántsem közeledünk az „utazástörténet végéhez”, csak a léptékek, a funkciók és az utazás információs ökoszisztémája alakul át.

41 A jelenséget detravelizációnak nevezik.

42 Vö. Z. Karvalics, 2019.

43 A szelfi társadalomtudományi recepciójáról lásd: Z. Karvalics, 2020.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Ajanwachukwu

2015 Ajanwachukwu, Okoro Edward: Reason as the Guide in Human Action: Aquinas' Ethics. In: *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 20. (2015) 10. sz. 61–66.

Andrásy-Széchenyi

1833 *Gróf Andrásy György és gróf Széchenyi Istvánnak a budapesti híd-egyesülethez irányzott jelentése midőn külföldről visszatérének*. Pozsony, 1833.

Anjum

2014 Anjum, Faraz: Travel Writing, History and Colonialism: An Analytical Study. In: *Journal of the Research Society of Pakistan*, 51. (2014) 2. sz. 191–205.

Baltzly

2019 Baltzly, Dirk: Journeys in Plato's Phaedrus: Hermias' Reading of the Walk to the Ilissus. In: *Studies in Hermias' Commentary on Plato's Phaedrus*. Eds.: Finamore, John F. et al. Boston, 2019. 7–24.

Borg

2004 Borg, Barbara E.: Glamorous Intellectuals: Portraits of Pedaideumenoi in the Second and Third Centuries AD. In: *Paideia: The World of the Second Sophistic*. Ed.: Borg, Barbara E. Berlin – New York, 2004. 157–178. (Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr., 2.)

Brock et al.

2021 Brock, Aske Laursen – Meersbergen, Guido van – Smith, Edmond: Trading Companies and Travel Writing: An Introduction. In: *Trading Companies and Travel Knowledge in the Early Modern World*. Eds.: Brock, Aske Laursen – Meersbergen, Guido van – Smith, Edmond. London, 2021. 1–20.

Casson

1974 Casson, Lionel: *Travel in the Ancient World*. Toronto, 1974.

Christou

2022 Christou, Prokopis A: *The History and Evolution of Tourism*. Wallingford, Oxfordshire, UK, 2022.

Cross

2013 Cross, Mai'a K. Davis: Rethinking Epistemic Communities Twenty Years Later. In: *Review of International Studies*, 39. (2013) 1. sz. 137–160. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210512000034>.

Dewaraja

2003 Dewaraja, Lorna: Muslim Merchants and Pilgrims in Sarandib c. 900–1500 A. D. In: *Sri Lanka and the Silk Road of the Sea*. Eds.: Bandaranayake, Senake et al. Colombo, 2003. 179–190.

Domonkos

2023 Domonkos Csaba: A Hídjelentés, amely fordulatot hozott Budapest történetében. In: *PestBuda. Online várostörténeti és kulturális folyóirat*, 2023. március 31. https://pestbuda.hu/cikk/20230331_a_hidjelentes_amely_fordulatot_hozott_budapest_torteneteben.

Fron

2021 Fron, Christian: *Bildung und Reisen in der römischen Kaiserzeit. Pepaideumanoi und Mobilität zwischen dem 1. und 4. Jh. n. Chr.* Berlin, 2021.

Galli

2007 Galli, Marco: Pilgrimage as Elite *Habitus*: Educated Pilgrims in Sacred Landscape during the Second Sophistic. In: *Pilgrimage in Graeco-Roman and Early Christian Antiquity: Seeing the Gods*. Eds.: Elsner, Jas – Rutherford, Ian. Oxford, 2007. 253–290.

Gángó

2005 Gángó Gábor: Az egydimenziós polgár. A magyar politikai közösség EU-érettségéről. In: *Európai Tükör*, 10. (2005) 2. sz. 3–18.

García-Herrera

2018 García-Herrera, Ricardo et al.: Understanding Weather and Climate of the Last 300 Years from Ships' Logbooks. In: *Wiley Interdisciplinary Reviews [WIREs]: Climate Change*, 9. (2018) 6. sz. DOI: <https://doi.org/10.1002/wcc.544>.

Gills–Gunder-Frank

1990 Gills, Barry K. – Gunder-Frank, Andre: The Cumulation of Accumulation: Theses and Research Agenda for a 5000 Years of World System History. In: *Dialectical Anthropology*, 15. (1990) 1. sz. 19–42.

1991 Gills, Barry K. – Gunder-Frank, Andre: A felhalmozás felhalmozódása. Tézisek és kutatási terv az 5000 éves vilárendszer történetéhez. In: *Eszmélet*, 3. (1991) 11–12. sz.

Gruber

2022 Gruber, Doris: Europeans Encounter the World in Travelogues, 1450–1900. In: *EGO: European History Online*, 2022-03-08. <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-and-the-world/arts/doris-gruber-europeans-encounter-the-world-in-travelogues-1450-1900>.

Hale

1979 *The Travel Journal of Antonio de Beatis through Germany, Switzerland, the Low Countries, France and Italy 1517–18*. Ed. by Hale, John R. London, 1979.

Handley

2011 Handley, Mark: *Dying on Foreign Shores. Travel and Mobility in the Late-Antique West*. Portsmouth, 2011.

Horel

2021 Horel, Catherine: *Francia utazók Magyarországon 1818–1910*. Bp., 2021.

Karsai

1997 Karsai György: Odüsszeusz utazásai. In: *Café Babel*, 6. (1997) 23. sz. 131–145.

Z. Karvalics

2002 Z. Karvalics László: Információközösségek. Kísérlet egy fogalom megragadására. In: *Mobilközösség, mobilmegismerés*. Szerk.: Nyíri Kristóf. Bp., 2002. 19–40.

2007 Z. Karvalics László: Ősi utak – új szemmel. In: *Végtelen utazás... Utak térben és időben*. Szerk.: Hoppál Éva. Bp., 2007. 10–14.

2019 Z. Karvalics László: Libro de los Epitomés. Kutatói kommentárok egy lappangó kéziratot könyv fellelésének híréhez. In: *Könyvtári Figyelő*, 65. (2019) 2. sz. 260–271.

2020 Z. Karvalics László: A pillanatba zárt szabadság. Word Press Photo. In: *Liget*, 33. (2020) 10. sz. 8–14.

Kruger

2007 Kruger, Paul A.: The Power of Perceptions: The Ancient Near East as a Case in Point. In: *Social Evolution & History*, 6. (2007) 2. sz. 151–175.

Meyer–Molyneux-Hodgson

2010 Meyer, Morgan – Molyneux-Hodgson, Susan: Introduction: The Dynamics of Epistemic Communities. In: *Sociological Research Online*, 15. (2010) 2. sz. 109–115. DOI: <https://doi.org/10.5153/sro.2154>.

Pretzler

2007 Pretzler, Maria: *Pausanias: Travel Writing in Ancient Greece*. London, 2007. (Classical Literature and Society.)

Robson

2019 Robson, Eleanor: *Ancient Knowledge Networks: A Social Geography of Cuneiform Scholarship in First-Millennium Assyria and Babylonia*. London, 2019.

Schivelbusch

2008 Schivelbusch, Wolfgang: *A vasúti utazás története. A tér és az idő iparosodása a 19. században*. Bp., 2008.

Schulz-Forberg

2005 Schulz-Forberg, Hagen: Introduction. *European Travel and Travel Writing: Cultural Practice and the Idea of Europe*. In: *Untravelling Civilisation: European Travel and Travel Writing*. Ed.: Schulz-Forberg, Hagen. Bruxelles, 2005. 13–40.

Shaler

1904 Shaler, Nathaniel Southgate: *The Neighbor: The Natural History of Human Contacts*. Boston, 1904. [Reprint: New York, 2020. Forgotten Books. Classic Reprint Series.]

Simon

2006 Simon Róbert: Utószó. A csodás és az idegen Indián innen és túl a 10. századi muszlim hajóstörténetekben. In: Buzurg Ibn Sahrijár: *India csudálatosságai*. Ford. Simon Róbert. Bp., 2006. 133–182.

Szommer

2004 Szommer Gábor: A Kelet-indiai Társaság találkozása Japánnal. In: *Információáramlás a kora újkorban*. Szerk.: Kis Károly – Z. Karvalics László. Bp., 2004. 162–191.

P. Szücs

1987 P. Szücs Julianna: *A római iskola*. Bp., 1987.

Tsoucalas–Choremi

2018 Tsoucalas, Gregory – Choremi, Eirini: Pheidias Apollonius (ca. 4th Century BC), Unveiling the Ancient Greek Medico Philosophical School of the Island of Rhodes. In: *Acta Medico-Historia Adriatica*, 16. (2018) 1. sz. 107–114. DOI: 10.31952/amha.16.1.4.

Vér

2021 Vér Eszter Virág: Magyarország francia szemmel. In: *Könyvterasz*, 2021. május 9. <https://konyvterasz.hu/magyarorszag-francia-szemmel/>.

Wilkinson

2005 Wilkinson, Clive: The Non-Climatic Research Potential of Ships' Logbooks and Journals. In: *Climatic Change*, 73. (2005) 155–167. DOI: 10.1007/s10584-005-6947-3.

LÁSZLÓ Z. KARVALICS

FROM XENIA (HOSPITALITAS) TO SELFIE-TOURISTS

THE ROLE OF TRAVEL IN THE MACROCOMMUNITY-LEVEL ACCUMULATION OF KNOWLEDGE

The information-centered approach of travel history can fruitfully support the understanding of more comprehensive problems. In the context of social macroevolution, it is a superb scene to come closer the anatomy of knowledge accumulation and sharing, following the adaptation needs of interconnected communities with growing size and complexity. The paper starts with examples from antique Greece, then tries to jump back and forth in time to identify the most important patterns of the process, when the individual information surplus, acquired by travel(s) feeds the macrocommunity-level aggregation of information. The author illustrates, that there is almost no difference between *teoria* (to travel just to see something) and *sofia* (to take the road with a definite goal of getting new knowledge and wisdom), *utile* (to use the new information for a purpose) and *dulce* (travel for delight). The ultimate public information good (*bonum honestum*) is a permanent augmentation of collective cognition. That's why there is no reason to talk about the end of travel history today, when we can live with all these possibilities through our digital culture. We still have several reasons to travel abroad, and even the selfie tourists can represent important functions in a changing information ecosystem.

CONTENTS

Travels, Travellers and Travelogues: under Information History Magnifying Glass (László Z. Karvalics – Bernadett Szabó-Gajmer)	175
<i>Studies</i>	
Tamás Kristóf Árvai: Information Gain or Loss? The Interpretation Families of Sargon's II of Assyria Urartian Campaign (714 BC)	185
Szabolcs Felföldi: An Excavation on the 15 th Century Silk Road? Giosafat Barbaro's Adventure in Tana	215
Anita Sulyok: On the Road, by the Road: The Information Yield of Giacomo Casanova's Changes of Location	231
Géza Szász: Exploring Fever, Thirst for Information, Transmission of Knowledge: French Travelers in Hungary during the Reform Era	241
Janka Kovács: Technological Travel and Mental Health Reform: The Possibilities and Models of Psychiatric Institutionalization in Nineteenth-Century Hungary	257
Dorottya Mihályi: Colonial Propaganda and the Role of Concealment in Late 19 th Century North African Travelogues	283
László Z. Karvalics: From Xenia (Hospitalitas) to Selfie-Tourists: The Role of Travel in the Macrocommunity-Level Accumulation of Knowledge	299
<i>Book Reviews</i>	
<i>Viatica</i> among the Journals Specialising in Travel History (Bernadett Szabó-Gajmer)	317
John Milton's A Brief History of Moscovia (Erzsébet Stróbl)	320
Luther in the Protestant Cultural Memory: Luther Monuments 1817–1917 (Benjámín Gorzás)	323
Regional and National Structures in Central Europe (Gábor Demeter)	326

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség